

KAI KURIE TEORINIAI BŪTINOJO PRODUKTO KOLŪKIUOSE KŪRIMO IR FORMAVIMO KLAUSIMAI

P. MIKUCIONIS

Kooperatinio sektoriaus socialinę prigimtį nulemia tie gamybiniai santykiai, kurių gelmėse jis atsiranda, formuojasi ir vystosi. Kolūkius mes turime traktuoti, kaip socialistines įmones, kaip vieningos, planingos ūkio sistemos dalį. Todėl kolūkiečiai yra ne kas kita, kaip asocijuotos visuominės darbo jėgos dalis. Vadinasi, būtinojo produkto kolūkiuose funkcinė paskirtis yra tokia pat, kaip ir valstybinėse įmonėse, t. y. kolūkiečio, kaip socialistinės visuomenės nario, reprodukcija. Tai, K. Markso žodžiais tariant, yra abstrakcija, tačiau abstrakcija protinga, nes ji tikrumoje išskiria bendrumą, fiksuoja jį ir todėl mus išvaduoja nuo pasikartojimų [žr. 3, p. 710]. Tokia abstrakcija atskiroje gamybos šakoje įgauna savo konkrečią išraišką ir kartu išryškėja jos specifškumas.

Būtinojo produkto kūrimo sąlygos žemės ūkyje

Socializmo sąlygomis būtinasis produktas tiek pramonėje, tiek žemės ūkyje kuriamas pagal bendrus reprodukcijos principus, t. y. bet kurioje gamybos šakoje nepertraukiamas gamybos proceso atgaminimas reikalauja nuolat atstatyti sunaudotas gamybos priemones ir padengti gamintojų pragyvenimo reikmenų fondą. Tačiau šio fondo (būtinojo produkto) sukūrimas priklauso nuo konkrečių gamybos sąlygų, kurios žemės ūkyje yra įvairesnės, negu pramonėje. Iš įvairių žemės ūkio gamybos sąlygų išskirsime tas, kurios turi didžiausios įtakos būtinojo produkto kūrimo procesui.

Darbo dienos suskirstymo į būtinąjį ir pridedamąjį darbą santykis atskirose gamybos šakose yra skirtingas. K. Marksas rašo: „Darbo dienos pasiskirstymas į būtinąjį darbą ir pridedamąjį darbą įvairiose šalyse yra skirtingas, lygiai kaip jis yra skirtingas toje pačioje šalyje, bet įvairiais laikotarpiais arba tuo pačiu laikotarpiu, bet įvairiose gamybos šakose“ [1, p. 351]. Tai priklauso nuo darbo našumo, gamintojų įgudimo, mokslo pasiekimų pritaikymo, gamybos efektyvumo, gamtinių sąlygų ir t. t.

Kolūkiuose darbo našumas yra žemesnis, negu pramonėje, ir tai rodo, kad tokiam pat būtinojo produkto dydžiui sukurti juose reikalingos didesnės darbo sąnaudos, taip pat ir ilgesnis būtinojo darbo laikas. Tariant, kad pragyvenimo reikmenų fondas esamoje ekonominio visuomenės išsivystymo pakopoje yra pastovus dydis, būtinojo produkto kūrimo laikas yra atvirkščiai proporcingas darbo našumui.

Kas kita yra darbo našumo ir būtinojo produkto dydžio priklausomybė. Čia tarybinių ekonomistų nuomonės nesutampa. A. Jemeljanovas rašo, kad būtinojo produkto, sukurto kokybiškai vienu darbu, dydis įvairiuose ūkiuose yra vienodas nepriklausomai nuo atskirų ūkių pasiekto darbo našumo [žr. 9, p. 81]. L. Buločnikova, kaip ir A. Jemeljanovas, mano, kad socializmo sąlygomis vienodas darbo sąnaudas turi kompensuoti toks pat būtinojo produkto dydis ir kad pasiektas darbo našumo lygis tiesiogiai nulemia gyvojo darbo sąnaudų kompensavimo dydžio [žr. 5, p. 163]. Su šia

konceptija nesutinka V. Koročkinas. Jis nurodo, kad, taip samprotaujant, iš esmės nutraukiamas ryšys tarp būtinojo produkto dydžio ir pasiekto visuomeninės gamybos lygio bei dirbtinai likviduojami realiai egzistuojantys skirtumai tarp dviejų gamybos sektorių. Toliau minėtas autorius rašo: „Kuo daugiau viename ar kitame kooperatyve darbo našumo kilimo dėka sukurta viso produkto, tuo didesnis jo narių būtinojo produkto dydis“ [11, p. 63—64].

Sios dvi skirtingos nuomonės atsiranda, nevienodai traktuojant būtinojo produkto dydžio sąvoką. Vieni autoriai, remdamiesi bendru gamybinių jėgų išsivystymo lygiu ir susiformavusiomis individo reprodukcijos sąlygomis, nustato objektyvų būtinojo produkto dydį, kuris nepriklausomai nuo pasiekto atskiro ūkio darbo našumo yra būtinas kiekvienam gamintojui. Tjie ekonomistai, kurie būtinojo produkto dydį tiesiogiai sieja su kiekvieno ūkio pasiektu darbo našumu, kalba ne apie objektyvų jo dydį, o apie gautą arba individualų būtinąjį produktą. Tai skirtingų pakopų kategorijos. Į jas galima žiūrėti kaip į bendrybę ir atskirybę, kurios viena kitai netolygios. Bendrybė (objektyvus būtinojo produkto dydis) negali būti pakeista atskirybe (gaunamu būtinuoju produktu), nes ši priklauso nuo konkrečių sąlygų, kurių visų negali apimti bendrybė.

Apskaičiuojant objektyvų būtinojo produkto dydį, imami bendri, vidutiniai parametrai, kurie visi negali tiktai atskiram atvejui. Čia galima kalbėti tik apie tai, kiek atskirybė (gautas būtinasis produktas) yra nukrypusi nuo bendrybės (objektyvaus būtinojo produkto) ir kokios konkrečios sąlygos tam turėjo įtakos.

Be to, svarbus momentas, į kurį ne visada pakankamai kreipiama dėmesio, yra tai, kad būtinojo darbo laiko negalima betarpiškai sieti su darbo našumo augimu apskritai visame liaudies ūkyje. Būtinojo darbo laikui tiesioginės įtakos turi tik darbo našumas gamybos šakose, gaminančiose vartojimo reikmenis bei gamybos priemonės, skirtas vartojimo reikmenų gamybai.

Taigi, visuomeninės gamybos I padalinyje padidėjus darbo našumui ir išaugus darbo užmokesčiui, dar negalima daryti išvados, kad pasikeitė būtinas darbo laikas ir būtinojo produkto dydis. Vadinasi, bendra išvada, kuri turi praktinę reikšmę, yra tai, kad, planuojant piniginio darbo užmokesčio didėjimą dėl darbo našumo augimo, reikia atsižvelgti į darbo našumo augimą ne visame liaudies ūkyje, o tik tose gamybos šakose, kurios gamina liaudies vartojimo reikmenis. Priešingu atveju susidaro disproporcija tarp atskiro gamintojo ir visos visuomenės būtinojo bei pridėdamojo darbo skirstymo. Todėl atskiras dirbantysis negali pilnai realizuoti objektyviai susiformavusio būtinojo produkto dydžio.

Būtinojo produkto gaminimo procesą, be darbo našumo, nulemia ir darbo sudėtingumas, jo intensyvumas bei darbo dienos ilgumas. Kai kurių ekonomistų apskaičiavimai, išreiškiant sudėtingą darbą paprastu, parodė, kad žemės ūkyje darbas yra 18—20% paprastesnis, negu pramonėje. Be to, darbo intensyvumas žemės ūkyje taip pat yra mažesnis, todėl bendras darbo kokybės skirtumas T. Zaslavskajos apskaičiavimais, sudaro 25—27% [žr. 8, p. 30]. Todėl kolūkiuose, palyginus su pramone, per vienodą laiką tarpą sukuriama mažesnė būtinojo produkto vertė. Taigi per tą patį darbo laiko vieną kolūkiečių darbas sukuria maždaug trečdaliu mažiau vertės, negu darbininkų. Čia atsižvelgiama ir į tai, kad kolūkiuose darbo diena yra trumpesnė bei mažesnis metinis išdirbtų darbo dienų skaičius.

Žemės ūkyje būtinojo produkto gaminimas priklauso ne tik nuo technikos lygio, bet ir nuo gamtinių darbo sąlygų arba nuo gamtinio darbo našumo. Nėra kitos tokios gamybos šakos, kurioje darbas ir jo rezultatai taip glaudžiai sietųsi su gamtiniais ir biologiniais procesais. Kuo didesnis gamtinis žemės derlingumas, tuo mažiau darbo laiko reikia būtinajam produktui pagaminti, t. y. žemės derlingumas atvirkščiai proporcingas būtinajam darbo laikui. „Kuo didesnis gamtinis dirvos derlingumas ir kuo palankes-

nis klimatas,— rašo K. Marksas,— tuo mažesnis yra darbo laikas, būtinas gamintojui išlaikyti ir jam atgaminti. Vadinasi, tuo didesnis gali būti jo darbo perteklius, tenkantis kitiems, palyginti su darbu sau“ [1, p. 455]. Taigi gamtinis dirvos derlingumas ir klimatinės sąlygos tiesiogiai veikia būtinąjo produkto žemės ūkyje kūrimo procesą.

Dėl palankių gamtinių sąlygų sukuriamas didesnis pridėdamasis produktas, nes mažiau laiko reikia būtinajam produktui pagaminti. Vadinasi, kai kuriuose ūkiuose sukuriamas papildomas, arba perteklinis, pridėdamasis produktas. Iš principo šis perteklinis pridėdamasis produktas turi atitekti visuomenei, o ne atskiram kolūkiui, nes tai nesujie su papildomomis darbo sąnaudomis. Tiksliau — tai gamtos dovana, kurią ir turi pasisavinti visa visuomenė, tačiau kolūkiuose pagamintas produktas yra jų nuosavybė. Išspręsti šią problemą — vadinasi išlyginti ekonomines gamybos sąlygas tarp kolūkių.

Būtinąjo produkto kūrimo procesui žemės ūkyje turi įtakos ir klimatinės sąlygos. Nuo klimatinių sąlygų palankumo atskirais metais ir jų laikotarpiais priklauso žemės ūkio darbo produktyvumas. Reikalas tas, kad, žemės ūkio darbui dažniausiai nesutampant su gamybos periodu, neįmanoma tiksliai kontroliuoti darbo rezultatų. K. Marksas rašo, kad „gamybos periodo... trumpėjimas arba ilgėjimas savo ruožtu priklauso nuo palankių arba nepalankių metų kaitos ir dėl to iš anksto negali būti tiksliai nustatytas ir kontroliuojamas, kaip kad pramonėje tikrąja šio žodžio prasme“ [2, p. 207]. Kai kuriais metais net didesnėmis darbo sąnaudomis dėl nepalankių oro sąlygų gaunami žemi darbo rezultatai. Pavyzdžiui, per 87 metus (1885—1972 m.) Tarybų Sąjungos teritorijoje buvo 33 sausros metai. Kiekviena vidutinė ir stipri sausra sumažina derlingumą iš hektaro maždaug 20—25%. Be to, žemdirbystėje, gamybos laikui nesutampant su darbo laiku, sunkiau kontroliuoti ir darbo rezultatus. Pavyzdžiui, rugiams ir žieminiams kviečiams išauginti reikia 270—350 dienų, o darbo periodas neviršija 25—26 dienų; saulėgrąžos subręsta per 80—90 dienų, o darbo periodas apima 3—5 dienas; medvilnei — atitinkamai 110—170 ir 3—5 dienas; žirniams — 75—100 ir 2—3 dienos; morkoms — 120 ir 2—3 dienos [žr. 4, p. 10]. Tuo tarpu pramonėje paprastai gamybos periodas sutampa su darbo periodu. Jeigu kai kuriose gamybos šakose ir pasitaiko sezoninių svyravimų, jie ne tokie ryškūs, kaip žemės ūkyje.

Taigi žemės ūkyje gamybos rezultatai, taip pat darbo sąnaudos būtinajam produktui sukurti bei būtinasis darbo laikas priklauso nuo klimatinių sąlygų. Tokiam pat būtinąjo produkto dydžiui atskirais metais reikalingos tai didesnės, tai mažesnės darbo sąnaudos bei skirtingas darbo laikas. Savaiame suprantama, kad palankiomis gamtinėmis sąlygomis būtinajam produktui sukurti visada bus reikalingos mažesnės darbo sąnaudos ir trumpesnis būtinasis darbo laikas, negu nepalankiomis. Reikia pažymėti ir tai, kad atskirais metais nepalankios gamtinės sąlygos turi įtakos ne tik būtinąjo produkto kūrimui, bet ir apskritai visam reprodukcijos procesui, nes tais metais sukuriamas mažesnis pridėdamasis produktas, taigi mažiau patenkinami visuomeniniai poreikiai. Vadinasi, kuriant būtinąjį produktą žemės ūkyje, darbo sąnaudos ir būtinasis darbo laikas yra gan nepastovūs, tiesiogiai priklausančys nuo klimatinių sąlygų. Sios būtinąjo produkto kūrimo žemės ūkyje ypatybės ateityje nyks, nes, vystantis gamybinėms jėgoms, mažės žemės ūkio darbo priklausomybė nuo gamtos stichijos, o žemės ūkio darbui virtus pramoninio atmaina, jos įtaka bus visiškai menka.

Darbo ir gamybos periodų nesutapimas sukelia darbo sezoniskumą žemės ūkyje, t. y. darbo sąnaudos metų laikotarpyje išsidėsto netolygiai. Vasaros mėnesiais darbo įtampa pasiekia aukščiausią laipsnį, o žiemą jaučiamas atoslūgis, nepilnai apkraunama darbo jėga.

Darbo sezoniškumas žemės ūkyje, sąlygojantis darbo jėgos rezervą žiemos metu, sudaro galimybę vystyti kaime pagalbinį verslus. Dar

K. Marksas rašė, „kad nesutapimas tarp gamybos periodo ir darbo periodo, pastarajam tesudarant tik dalį pirmojo, yra natūralus žemės ūkio sujungimo su pagalbiniais kaimo verslais pagrindas“ [2, p. 208]. Tai įgalintų tolygiau reprodukuoti darbo jėgą.

Dabartinis ryškus darbo sezoniškumas lemia tam tikrą būtinojo produkto kūrimo savitumą. Ne sezono metu, sumažėjus darbų apimčiai žemės ūkyje, dalis gamintojų dirba nepilną darbo dieną arba iš viso nedirba. Tai reiškia, kad vyksta dalinis būtinojo produkto kūrimas arba jis iš viso nekuriamas. Tokiu atveju pagrįstai kyla klausimas, kokių ekonominių pagrindų užtikrinamas normalus darbo jėgos reprodukcijos procesas, nes ir nedirbančio žmogaus egzistavimui reikalingas tam tikras vartojimo reikmenų fondas.

Mūsų nuomone, tai pasiekama dviem būdais. Vienas iš jų — naudojamas vartojimo reikmenų sankaupų fondas, kuris buvo sukurtas darbo sezono metu. Per tą laikotarpį sukurto būtinojo produkto dydis viršijo normalią darbo jėgos reprodukciją ir, vadinasi, jo dalis įgavo būtinojo produkto santykinio pertekliaus formą. Šis perteklius ir yra sunaudojamas ne sezono metu. Antras darbo jėgos reprodukcijos šaltinis ne sezono metu yra produktas, gaunamas iš asmeninio pagalbinio ūkio. Čia darbas ir būtinojo produkto kūrimas vyksta apskritus metus didesniu ar mažesniu intensyvumu.

Būtinojo produkto formavimasis kolūkiuose

Tam tikru istoriniu laikotarpiu darbuotojų pragyvenimo reikmenų vidutinė apimtis ir sudėtis yra pastovus dydis. K. Marksas rašo, kad „pragyvenimo reikmenų masė, nepaisant galimų jų formos kitimų, tam tikrai epochai ir tam tikrai visuomenei yra duota ir todėl turi būti laikoma pastoviu dydžiu“ [1, p. 461]. Vadinasi, ir būtinojo produkto dydis tam tikru laikotarpiu taip pat yra pastovus. Tačiau iškyla klausimas, ar šis dydis yra vienodas visose gamybos šakose.

Tarybiniai ekonomistai nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu. Vieni įrodinėja, kad būtinasis produktas susiformuoja atskiro kolūkio, antri — kad viso kolūkinio sektoriaus, treči — viso liaudies ūkio mastu.

Trumpai panagrinėkime šias nuomones.

I. Denisenko rašo, kad „kiekvienas kolūkis priklausomai nuo ekonomikos išsivystymo ir savo galimybių savarankiškai nustato santykį tarp būtinojo ir pridedamojo produkto, tarp būtinojo ir pridedamojo darbo laiko. Šis santykis bendras atskiro kolūkio nariams, tačiau gali būti skirtingas atskiruose kolūkiuose“ [6, p. 44].

Kad būtinasis produktas formuojasi viso kolūkinio sektoriaus mastu, mano A. Silinas. Jis sako, kad „būtinojo produkto dydis, t. y. pragyvenimo reikmenų, būtinų darbo jėgos reprodukcijai, vertė susidarė ne atskiro kolūkio, o mažiausiai atskiro stambaus ekonominio rajono mastu. Vadinasi, būtinojo produkto dydis atskiruose kolūkiuose stambaus ekonominio rajono mastu yra maždaug vienodas“ [12, p. 113].

A. Jemeljanovas, pritardamas A. Silino minčiai, nurodo, kad „būtinojo produkto dydis objektyviai formuojasi visoje visuomeninėje gamyboje ir yra maždaug vienodas už vienodos kokybės darbą visuose šalies kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose“ [9, p. 83]. A. Jemeljanovo nuomone, būtinojo produkto dydis atskiruose kolūkiuose gali skirtis tik tada, kai yra skirtingos gamtinės bei klimatinės sąlygos, nevienodas darbo intensyvumas ir sudėtingumas bei kvalifikacijos lygis. Jeigu šios sąlygos maždaug vienodos, tai ir būtinojo produkto dydis tiek valstybinėse, tiek kooperatinėse įmonėse yra vienodas, nes „būtinų pragyvenimo reikmenų apimtis ir būtinojo produkto dydis formuojasi visoje visuomeninėje gamyboje, visos šalies mastu“ [9, p. 81].

L. Buločnikova tvirtina, kad būtinas produktas turi būti vienodas visiems visuomenės nariams nepriklausomai nuo darbo kokybės, jo efektyvumo ir t. t. [žr. 5, p. 169].

G. Djačkovas, nagrinėdamas darbo jėgos sąnaudų padengimo ypatybes kolūkiuose, nurodo, kad juose „negali būti sukurtas nuosavas būtinas produktas, nes kolūkiečiai, kaip ir kiti visuomenės nariai, valdo bendraliaudies gamybos priemones. Iš bendraliaudies nuosavybės ekonominio turinio išplaukia visuomeninis būtinojo produkto pobūdis, o būtinas produktas valstybinėms įmonėms ir kolūkiams yra bendras“ [7, p. 45].

Skirtingai nuo kitų autorių, V. Koročkinas knygoje „Pagrindinė būtinojo produkto forma kolūkiuose“ įrodinėja, kad valstybinėse įmonėse būtinas produktas susiformuoja iš trijų dalių, kurias sąlygoja bendras, kolektyvo ir atskiro individo darbo našumas. Jo nuomone, „dirbančiojo valstybiniame gamybos sektoriuje pilnąjį būtinojo produkto dydį lemia darbo gamybinis pajėgumas ir našumas, pasiektas viso liaudies ūkio mastu, taip pat paties darbuotojo ir kolektyvo pasiektas darbo našumas“ [11, p. 65]. Tą būtinojo produkto dalį, kurią lemia bendras liaudies ūkyje pasiektas darbo našumas, V. Koročkinas pavadino tipiniu produktu, o dvi kitos dalys — papildomu būtinuoju produktu. Nors šis autorius, nagrinėdamas būtinojo produkto formavimosi ypatybes kolūkiuose, ir daro tipinio būtinojo produkto kolūkiuose išlygą, t. y. kalba apie tipinio būtinojo produkto kolūkiuose minimumą, kuris patenkina pačius būtinausius poreikius ir užtikrina normalios kolūkiečių gyvenimo reprodukcijos sąlygas, tačiau apskritai jis mano, kad „kooperuotų valstiečių tipinis būtinas produktas didėja tiesiai proporcingai darbo našumo augimui kiekvienoje kooperatinėje įmonėje“ [11, p. 69].

Tokios yra pagrindinės būtinojo produkto formavimosi kolūkiuose koncepcijos, kurių kiekvienoje yra dalis tiesos, tačiau nė viena iš jų neduoda aiškaus ir nuoseklaus bendro vaizdo. Bene svarbiausias minėtų koncepcijų trūkumas yra tai, kad naudojamos nepakankamai kryptingos ir apibrėžtos būtinojo produkto kolūkiuose tyrimo prielaidos.

Pirmųjų autorių, tvirtinančių, kad būtinas produktas formuojasi atskiro ūkio mastu, pagrindinė prielaida yra grupinė gamybos priemonių nuosavybė. Antrųjų autorių, aiškinančių, kad būtinas produktas formuojasi viso žemės ūkio mastu, pagrindinė prielaida yra dirbančiųjų žemės ūkyje darbo ir gyvenimo sąlygos. Trečiųjų autorių, galvojančių, kad būtinas produktas formuojasi viso liaudies ūkio mastu, pagrindinė prielaida yra visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė.

Būtinas produktas yra aukšto laipsnio abstrakcija, todėl metodologiškai pirmiausia jį būtų tikslinga nagrinėti visos gamybinių santykių sistemoje požiūriu. Tai reiškia, kad dėl kuriamo ir sukurto naujo produkto susidarantys žmonių tarpusavio santykiai apima ne atskirą ūkį, ne atskirą gamybos šaką, o visą liaudies ūkį. Tai sąlygoja visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė. Šiuo požiūriu būtinas produktas yra gamybinių santykių tarp atskiro visuomenės nario ir visos visuomenės dėl sukurto naujo produkto dalies, kuri užtikrintų normalią darbo jėgos reprodukciją ir visapusišką asmenybės išvystymą. Čia kooperatinis sektorius ne išimtis, nes jis sudaro vieningos, planingos ūkio sistemos dalį. Tačiau kolūkiečių darbo jėgos reprodukcija ir visiškas asmenybės vystymasis tiesiogiai priklauso nuo atskiro kolūkio visuomeninio ūkio lygio. Kuo geresnis ūkis, tuo pilniau bus patenkinami kolūkiečių poreikiai. Tai viena klausimo pusė. Kita pusė — nagrinėjant kolūkiečių poreikius, svarbu atsižvelgti į bendrą šalies gamybinių jėgų išsivystymo lygį, kuris sąlygoja visų socialistinės visuomenės narių apibrėžtus poreikius. Todėl, tiriant būtinojo produkto formavimosi procesą, metodologiškai būtų teisinga iš pradžių analizuoti visuomenės poreikių patenkinimo galimybes, o po to atskiros gamybos šakos dirbančiųjų poreikius ir jų patenkinimo galimybes.

Materialinių poreikių patenkinimas priklauso ne tik nuo gaunamų pajamų, bet ir nuo vartojamųjų verčių kiekio, kurį pagamina visuomenė (maisto produktų, drabužių, avalynės ir t. t.). Turi būti tam tikra proporcija tarp gamintojų gaunamų pajamų ir vartojimo reikmenų kiekio¹.

Taigi, apibendrinant visa tai, kas pasakyta, reikia pažymėti, kad būtiną produkto kolūkiuose formavimąsi pirmiausia veikia visa socialistinių gamybinių santykių sistema, nes kolūkietis yra lygiateisis socialistinės visuomenės narys ir jo poreikiai, kaip istoriškai apibrėžtas dydis, formuojasi ne kiekviename kolūkyje, o visos visuomenės mastu. Šia prasme galima pritari tiems autoriams, kurie tvirtina, kad būtiną produkto dydį formuoja visije visuomeninėje gamyboje.

Kita vertus, grupinė gamybos priemonių nuosavybė sąlygoja grupinį pagaminto produkto pasisavinimą. Kiekvienas kolūkis paiso savo kolektyvo interesų ir yra savarankiškas savininkas santykiuose su kitomis organizacijomis. Taigi susidaro įspūdis, kad būtinasis produktas formuojasi atskiro kolūkio mastu. Čia svarbiausia klaida yra tai, kad būtiną produkto formavimąsi stengiamasi tiesiogiai susieti su grupine gamybos priemonių nuosavybe. Reikia turėti galvoje tą faktą, kad **grupinė gamybos priemonių nuosavybė lemia ne būtiną produkto formavimosi materialinį turinį, o jo formą**. Būtiną produkto kolūkiuose materialinį turinį sudaro tam tikri istoriškai susiklostę poreikiai, kurių dydį sąlygoja socialinės bei ekonominės sąlygos. K. Manksas, nagrinėdamas darbininkų klasės poreikius kapitalizmo sąlygomis, rašė: „Patys tie natūraliniai poreikiai, kaip kad maistas, drabužiai, kuras, butas ir t. t., yra skirtingi priklausomai nuo vienos arba kitos šalies klimatinė bei kitų gamtos ypatybių. Iš antros pusės, vadinamųjų būtinų poreikių dydis, lygiai kaip ir jų patenkinimo būdai, patys yra istorinis produktas ir daugiausia priklauso nuo kultūrinio šalies lygio, be to, žymiu laipsniu ir nuo to, kokiomis sąlygomis, vadinasi, su kokiais įpročiais ir gyvenimo pretenzijomis susiformavo laisvų darbininkų klasė“ [1, p. 157]. Ši K. Markso mintis rodo, kad gamintojo poreikius reikia nagrinėti ne tik fiziologiniu, bet ir socialiniu-ekonominiu požiūriu. Taigi kolūkiuose palyginti su valstybinėmis įmonėmis būtiną produkto dydį skiriasi tiek, kiek skiriasi šiose gamybos šakose gyvenimo lygio sąlygų visu-
ma, t. y. materialinės, buitinės, socialinės ir kultūrinės gyvenimo sąlygos.

Vadinasi, neteisūs tie ekonomistai, kurie aiškina būtiną produkto formavimąsi visos visuomenės mastu, remdamiesi tuo, kad kooperatinė grupinė gamybos priemonių nuosavybė neturi įtakos žmonių poreikiams, t. y. nekeičia žmonių fiziologinės prigimties [žr. 13, p. 7]. Suprantama, kad yra visiems žmonėms bendrų poreikių, nepriklausančių nuo gamybinių santykių pobūdžio, tačiau visuomenėje poreikiai nėra įgimti ar gamtos duoti.

Materialinės-techninės bazės vystymasis kolūkiuose iš pagrindų pakeitė buvusio valstiečio darbinę veiklą: išnyko kai kurie sunkūs fiziniai darbai, pasikeitė senų profesijų turinys ir pobūdis, atsirado naujų profesijų. Vis svarbesnį vaidmenį kolūkinėje gamyboje vaidina mechanizatoriai, daugėja kvalifikuotų darbuotojų. Dabar mūsų respublikos kolūkinėje gamyboje inžinerijos technikos ir administracinis valdymo personalas, taip pat mechanizatoriai ir vairuotojai sudaro apie 23% visų kolūkiečių (tarybiniuose ūkiuose — 29,2%) ir jų darbas visiškai panašus į pramonės darbuotojų darbą. Tai rodo, kad kolūkinėje gamyboje ketvirtadalis gamintojų darbo jėgos sąnaudas reikia padengti, kaip ir gamintojų pramonėje. Kiti kolūkiečiai paprastai neturi profesijos ir daugiausia dirba rankinį darbą, kuris yra ne toks sudėtingas ir intensyvus, kaip pramonėje. Vadinasi, kolūkiuose dar yra senojo darbo pasidalijimo liekanų. Tačiau apskritai socialistiniai ga-

¹ Čia kalbama apie nusistovėjusius poreikius, nusistovėjusius vartojimo reikmenis. Naujų vartojimo reikmenų visada pasirodo ribotas kiekis, ir negalima pilnai patenkinti jų poreikio. Taigi visuomet egzistuoja naujų vartojimo reikmenų poreikio patenkinimo problema.

mybiniai santykiai suformavo naują kolūkinės valstietijos klasę. Sparčiai vystant gamybines jėgas, iš esmės pakeista buvusio valstiečio socialinė-ekonominė būklė, o jo asmeninis vartojimas gerokai priartėjo prie moksliška pagrįstų racionalių vartojimo normų.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Tarpfakultetinė politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1977 m. vasario mėn.

LITERATORA IR SALTINIAI

1. *Marksas K.* Kapitalas, t. I. Vilnius, 1957.
2. *Marksas K.* Kapitalas, t. II. Vilnius, 1958.
3. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч., т. 12. М., 1958.
4. *Булавиц Т. П.* Превращение сельскохозяйственного труда в разновидность индустриального. М., 1970.
5. *Булочникова Л. А.* Экономические и методологические проблемы развития сельскохозяйственного труда. Изд-во МГУ, 1968.
6. *Денисенко И. Д.* Необходимый продукт в период развернутого коммунистического строительства. Изд-во ЛГУ, 1966.
7. *Дьячков Г.* Особенности возмещения затрат рабочей силы в колхозном производстве.— «Экономические науки», 1969, № 3.
8. *Заславская Т. И.* Распределение по труду в колхозах. М., 1966.
9. *Емельянов А. М.* Методологические проблемы накопления и рентабельности в колхозах. М., 1965.
10. *Емельянов А. М.* Экономические и методологические проблемы развития сельскохозяйственного труда. М., 1965.
11. *Корочкин В. В.* Основная форма необходимого продукта в колхозах. Изд-во МГУ, 1971.
12. *Силин А. Г.* Статистика себестоимости колхозной продукции. М., 1964.
13. Экономическое регулирование оплаты труда в колхозах, ч. I. Изд-во МГУ, 1966.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОИЗВОДСТВА И ФОРМИРОВАНИЯ НЕОБХОДИМОГО ПРОДУКТА В КОЛХОЗАХ

П. МИКУЧЕНИС

Резюме

В статье в полемическом разрезе рассматриваются экономические и природные условия производства необходимого продукта в колхозах, обосновываются теоретические вопросы формирования необходимого продукта.

Главные условия сельскохозяйственного труда, которые влияют на процесс производства необходимого продукта в колхозах, следующие: уровень производительных сил; природные условия; климатические условия; сезонность; личные приусадебные хозяйства колхозников.

В современной экономической литературе встречаются различные взгляды на процесс формирования необходимого продукта в колхозах. Одни авторы считают, что величина необходимого продукта формируется в отдельно взятом колхозе, другие — в масштабе кооперативного сектора, третьи — в масштабе всего общества.

В статье показывается, что на объективную величину необходимого продукта влияют социально-экономические условия во всем обществе и в кооперативном секторе. А применительно к величине необходимого продукта в отдельно взятом колхозе имеется в виду фактический (реально получаемый) необходимый продукт. Необходимый продукт в отдельно взятом колхозе, в колхозном секторе и во всем обществе следует рассматривать в диалектической связи частей единого целого. Только в таком аспекте можно правильно понять все вопросы формирования необходимого продукта в колхозах.